

М. В. Новиченкова, А. В. Буйських

АКВІЛИ З ОЛЬВІЇ

Статтю присвячено публікації новітніх знахідок з зображеннями орлів з розкопок Ольвії – теракотовим статуеткам, скульптурним виробам з мармуру, металу. Розглянуто семантику римських орлів та деякі питання провінційно-римського впливу на Ольвію.

Ключові слова: aquila Romana, Ольвія, римська доба, цитадель.

Дослідження у південно-східній частині Ольвії є перспективним напрямком для детального вивчення топографії, містобудівництва, фортифікації римської цитаделі та загалом, особливостей розвитку матеріальної культури Ольвії у перші ст. н.е. Ці завдання декілька десятиліть поспіль успішно реалізуються впродовж систематичних розкопок ділянок цитаделі – Л, Л-1, Цитадель, Р-25 та з 2016 р. – ділянки Р-23. Завдяки цим роботам, зокрема, вдалося суттєво доповнити колекцію різноманітних категорій матеріальної культури перших століть н.е., деталізувати їх класифікацію та типологію. Крім масових археологічних матеріалів, її важливими складовими слід вважати високохудожні ремісничі вироби, репрезентовані металопластикою, різьбленням по каменю, фігурними теракотовими посудинами, тощо. Тож предметом цієї публікації є група виробів з Ольвії, які до цього часу детально не вивчалися, а саме – знахідки, що презентують орлів, виконані з різних матеріалів.

Образ орла зі складеними або випростаними крилами за античної доби мав сильне семантичне навантаження, перш за все, як символ Зевса в давньогрецькій міфології. В перші століття н. е. зображення *aquila Romana* стало невід’ємним атрибутом Юпітера, уособленням влади римського імператора, однією з головних відзнак римської імператорської армії.

Найбільш відомою знахідкою з Ольвії є теракотова фігурна статуетка у вигляді орла (рис. 1: 4), знайдена на ділянці «Л», розташованій у південно-східній частині цитаделі Ольвії; розкопки Ф. М. Штігельман 1951-1953 рр., Р. І. Ветштейн 1954-1955, 1964-1971 рр. Досліджений Р. І. Ветштейн комплекс з підвалами та внутрішнім двором, що складався з декількох розташованих вздовж периметра двору приміщень, спочатку інтерпретувався як будівля римського гарнізону, окремі приміщення якого мали функції казарм, пізніше, як приміщення преторію – штабної будівлі командира вексиляції, що дислокувалася у Ольвії у II-III ст. н.е. (Ветштейн 1957, с. 79; 1967, с. 134-137; 1968, с. 140-142; 1971, с. 166-168; 1972, с. 171-174; див. також: Буйських 1991, рис. 16, с. 44; Крапівіна 1993, рис. 14; Зубарь 1998, рис. 44, с. 94; Крапівіна 2014, с. 42-43, 254, 283, рис. 41-43).

Теракотовий фігурний виріб, знайдений у підвалі А цієї споруди (рис. 1: 3), являє собою фігурку орла з частково випростаними крилами, висотою 25,5 см, який стоїть на прямокутному постаменті (Ветштейн 1967, с. 134-137; Цветаева 1979, с. 39; Крапівіна 2014, рис. 102, с. 43, 283). Супутні знахідки з заповнення підвалу, а саме, тессера та срібний медальйон із зображенням римського воїна, також пов’язані з військовослужбовцями ольвійського гарнізону (Ветштейн 1967, с. 134-137; див. також: Буйських 1991, с. 44; Крапівіна 2014, с. 43). Крім того, відомо про знахідки в Ольвії ще трьох теракотових статуеток у вигляді орлів, менших розмірів, виготовлених за Г. А. Цветаєвою, з місцевої глини (Цветаева 1979, с. 40)¹.

Ольвійських теракотових орлів, безперечно, слід вивчати у ширшому контексті подібних знахідок з Північного Причорномор’я. Відомо про знахідку теракотового орла з Хараксу (Блаватский 1959, с. 259), а також трьох теракотових орлів з Пантикапею та двох – з Мірмекію (рис. 1-6, 7) (Цветаева 1979, с. 41, 43, рис. 10-11). На території Європейського Боспору фрагмент теракотової статуетки орла було знайдено також у Михайлівці, одному з опорних пунктів, що захищав підступи до Пантикапею (Петерс 1970, с. 113, табл. 53, 7; Цветаева 1979, с. 43).

¹ Зберігаються у Національному музеї історії України (Київ), інв. №. 1911, 1582, 2608 (Цветаева 1979, с. 40).

На території Азійського Боспору відома також знахідка теракотового орла – з Танаїсу (рис. 1: 5). Крім того, остання має цікавий археологічний контекст. Так, статуетка орла з піднятими крилами на чотирикутному постаменті була знайдена у 1969 р. у підвалі південного кутового приміщення Т, що примикав до західної і південної оборонних стін (розкоп IV), її верх втрачений. Теракота ззаду не моделювана, з круглим отвором. Глина червона з зеленувато-жовтими включеннями. Виріб покрито ангобом зеленуватого кольору, зі слідами фарби. Висота теракоти – 19,8 см. Дослідниками запропоновано культове призначення приміщення Т у зв'язку з виявленими одинадцятьма похованнями баранів і знахідками численних червонолакових світильників. У сусідньому приміщенні У було знайдено бронзовий посуд – ківш, ситечко та світильник галльських, рейнських або італійських майстерень (Арсеньєва, Шелов 1972, с. 90-92; Цветаєва 1979, с. 43, рис. 12).

Поза сумнівом, знахідки орлів у Північному Причорномор'ї пов'язані з римською військовою культурою. Їх слід вважати своєрідними маркерами місць тимчасового перебування військових римської імператорської армії або стаціонарних стоянок римських військ у II – першій половині III ст. н.е. (рис. 1: 1).

Слід зазначити, що кількість подібних археологічних знахідок у регіоні збільшується вкрай повільно, і вказаний вище їх перелік не змінювався впродовж декількох десятиліть. Тому зрозуміло, що нові знахідки римських аквіл викликають неабиякий інтерес у дослідників, які вивчають широкий спектр питань про відносини Північного Причорномор'я з Римською імперією. Художні вироби з розкопок Ольвії останніх років, які презентують орлів, походять з ділянки «Р-25» у південно-східній частині римської цитаделі (рис. 2: 1). Вони представлені фрагментами мармурових статуй, литою срібною фігуркою, фрагментом теракотової фігурної посудини.

Частини від мармурових статуй, знайдені в 1991-1992 та 1995 рр. представляють собою фрагментоване праве крило, голову та фрагмент нижньої частини – лапи на постаменті (рис. 2: 2-4). Найімовірніше, всі три фрагменти належали одній статуйі орла з випростаними або наполовину випростаними крилами та повернутою убік головою. Саме про таку посадку голови птаха свідчить те, що зіниця лівого ока залишилася недоопрацьованою. Виходячи з розмірів окремих частин, загальна висота скульптури могла сягати півметра. Контекст знахідок усіх частин скульптури дає можливість датувати їх не раніше III ст. н.е.

Монументально виконані зображення орлів знаходять аналогії серед зразків доби еллінізму та особливо – римського часу. Передовсім, зображення орлів у камені відомі на декількох пам'ятках Північного Причорномор'я. Елліністичним часом датується мармурова статуя орла з напіврозкритими крилами, якій тримає у кігтях блискавку; статуя висотою 0,77 м, грецької роботи, пов'язується з культом Зевса, знайдена у Фанагорії (рис. 2: 7а) (Кобылина 1963, с. 88, 94-95, рис. 8; Цветаєва 1979, рис. 9). У Херсонесі знайдені мармурові вівтарі II н.е., один з рельєфним зображенням орла зі складеними крилами (рис. 2: 7б) (Цветаєва 1979, рис. 8), інший з зображенням у рельєфі орла з напіврозкритими крилами, якій тримає в дзьобі вінок. Ймовірно, вівтар присвячений Юпітеру (Соломоник 1990, рис. 51). До херсонеської добірки слід додати також мармурову інтер'єрну капітель II-III ст. н.е. малоазійської роботи, верхню частину якої прикрашає рельєфний орел з випростаними крилами і повернутою направо головою, аналогії якій відомі як безпосередньо в Римі, так і практично в усіх провінціях, від часів Траяна і особливо, до Северів (докладніше див.: Vujskic 2010, S. 89-90, Taf. 111: 3; 166: 6).

Подібні статуї відомі і в наближений до Північного Причорномор'я римських провінціях. Зокрема, мармурова статуя орла (рис. 2: 7в) та три частини інших мармурових статуй були знайдені в Істрії, вони пов'язуються з культом Зевса та ототожнюються з елліністичним часом. Це – голова орла середини II ст. до н.е., знайдена у південних воріт римського валу, статуя орла на круглому постаменті зі складеними крилами, яка на думку дослідників, раніше знаходилась біля статуї Зевсу, та два фрагменти статуй орлів, точне місце знахідок яких у Істрії та датуван-

ня невідомі (Vianu 2001, p. 162-163, pl. 94c, 95a-c, cat. 245-248). У Нижній Мезії, неподалік Нове було знайдено мармуровий олтар з рельєфним зображенням орла, II-III ст. н.е. (Gencheva 2013, p. 97, cat. 249), у самому Нове – статую орла з піщанику, розкопки П. Владкової 2015 р. (Велико-Тирново, Регіональний музей історії) (Archaeology in Bulgaria 2015).

Лита срібна фрагментована фігурка орла (рис. 2: 5) є зразком високохудожнього виробу римської провінційної культури. Внутрішня сторона фігурки заглажена, не має слідів різьблення, тому цілком можливо запропонувати її функцію як деталь декору або накладки. Контекст знахідки на схилі нижньої тераси в культурному шарі дає лише сумарну дату – перші століття н.е. Тому деталізувати дату цієї срібної статуетки можна лише згідно особливостей її виготовлення, стилістикою зображення, а також високою якістю срібла. Найвірогідніше, статуетка може датуватися I – II ст н.е.

Знахідки металевих зображень римських орлів у Північному та Північно-Східному Причорномор'ї до цього часу були поодинокими. Зокрема, окрім Ольвії, знахідки литих бронзових та срібних орлів походять з Борисфену (о. Березань), городища Вані, святилищ біля перевалу Гурзуфське Сідло та Еклізі-Бурун в Гірській Тавриці.

Римська провінційна бронзова лита статуетка орла з розкритими розмірами, розмірами 3,3x2,2 см, була знайдена на о. Березань при розкопках пам'ятки Е. фон Штерном в 1902 р.; комплекс супутніх знахідок датується I ст. н.е. (Колесниченко 2017, с. 166-171). Статуетка орла зі складеними крилами, висотою 8 см, що мала втулку, була знайдена в городище Вані (Колхіда) ще наприкінці XIX ст. (Лордкипанидзе 1970, с. 33, рис. 2). Також на території Європейського Боспору відомо про випадкові знахідки бронзових фігурок орлів з Керчі (Пантикапей та його некрополь) та з району хут. Батарейка (Треїстер 1993, с. 51). Дві металеві статуетки походять з Гірської Таврики – зі святилищ варварського типу Гурзуфське Сідло та Еклізі-Бурун, зі знахідками римського військового спорядження, що датуються переважно часом Раннього Принципату. Статуетка з розкопок святилища біля перевалу Гурзуфське Сідло, знайдена у 1984 р., являє собою срібну литу фігурку орла зі складеними крилами розмірами 4,5x5,3 см, датованого I ст. до н.е. – I ст. н.е. (Новиченкова 1994, рис. 22; Новиченкова 1998, рис. 8; Новиченкова 2015, с. 202, рис. 263). Знахідка зі святилища Еклізі-Бурун являє собою литу срібну зооморфну ніжку від великого сосуду висотою 3,75 см (Lysenko 2013, Kat. V3, S. 283). Одна з найближчих аналогій – орнітоморфна срібна ніжка посудини з Верони I-II ст. н.е. (Bolla 1999, fig. 67).

Знахідки фігурок римських металевих орлів не є численними у Європі, натомість переважно вони фіксуються на території розкопок римських міст, військових таборів, також відомі знахідки з римських корабельних аварій. Найбільш відомою є бронзова лита статуетка орла I-II ст. н.е. з Сітчестера (Гемпшир, південь Британії), римського міста Каллева Артебатум, заснованого після 45 р. н.е., розкопки Р. Джойса, 1866 р. Орел був знайдений при розкопках базилики форуму між двома шарами згарища – попелу та обвугленої деревини. Припускається, що орел був частиною великої статуї, Юпітера або імператора (Durham 2013, p. 78-105).

Відома також нижня частина бронзової литої статуетки орла з Лондона, знайдена у 1873 р. (Hills 1873, p. 182, pl. 6). Бронзова лита статуетка орла з Верони зберігається у археологічному музеї Мілана (Bolla 1999, fig. 43). Бронзова статуя орла, що датується 200 г., висотою 1,04 м з музею Поля Гетті, знайдена, за припущенням, у Бубоні (Лікія, Анатолія), на території південно-західної частини Малої Азії (Vermeule 1981, p. 270, no. 228). Мініатюрна бронзова статуетка орла зі складеними крилами, загальними розмірами 1,6x3,8 см була знайдена з іншими статуетками, предметами спорядження корабля при розкопках однієї з двох римських корабельних аварій III та IV ст. н.е., що трапилися в Палестині, біля узбережжя сучасної Хайфи, датується I-II ст. н.е. (Galili, Rosen, Sharvit 2010, pp. 101, 108, fig. 49).

Бронзові статуетки орлів походять також з римських військових таборів Нижньогерманського та Верхньогермансько-ретійського лімесів: знахідка бронзового світильника в вигляді орла останньої чверті I ст. до н.е. – 10 р. н.е. з римського військового табору Хальтерн у долині р. Ліппе (Müller 2002, Taf. 70, Kat. 768), бронзові литі підвіски I-II ст. у вигляді фігурок орлів з Аугст, Кайзераугст (Kaufmann-Heinimann 1998, S. 114, Kat. S159; Riha 2001, pl. 4, no 34), лита підвіска з зображенням орла останньої третини I – першої половини II ст. н.е. з розкопок табору Віндіш, музей Віндонісси (Vega Avelaira 2011, fig. 2), бронзові статуетки орлів знайдені разом з предметами римської амуніції на перевалі Сен Бернар (вис. 2473 м) – гірському римському військовому шляху крізь Альпи (Joris 2008, fig. 22, 23). Підвіски з Віндіш практично ідентична репліка з каstrума Рубіас (Банде), Галісія, провінція Тарраконська Іспанія у північно-західній частині Піренейського півостріву (Vega Avelaira 2011, fig. 1).

Бронзові предмети з зображеннями орлів походять з римських фортець та каstrумів Нижньої Мезії. Відомі три литі навершя II – III ст. н.е. з розкопок військового табору Нове – у вигляді голови орла, фігурки орла на сфері, орла зі складеними крилами (Gencheva 2013, p. 89-90, cat. 235, 237, 238), дві бронзові та одна теракотова статуетки II-III ст. н.е. з форту Tirighina-Barboși, Галац, Добруджа – бронзовий литий орел з розкритими крилами, головою, повернутою направо, розмірами 4x6 см, бронзовий литий орел з напіврозкритими крилами, головою направо, розмірами 10,2x8,5 см, можливо, південнодунайського виробництва, випадкова знахідка (Iacob (ed.) 2012, p. 50-51, fig. 12, 14; Bondoc 2011, p. 251-252, fig. 3, 4), теракотова фігурка орла, голова наліво, з відбитою підставкою, висотою 7,5 см (Iacob (ed.) 2012, p. 51, fig. 13).

П'ять литих бронзових статуеток II – III ст. н.е. знайдено на півдні Румунії, на території Дакії – з каstrумів Орлеа (вис. 4 см) та Деса на Дунаї (розміри невідомі), з Ракари (9,5x9 см) та Ромула (розміри невідомі), та випадкова знахідка з Салкути – бронзовий орел зі слідами позолоти (16,8x8,2 см) (Bondoc 2011, p. 245-254, fig. 1: 5-7).

Фрагмент теракотової статуетки орла (рис. 2: 6), являє собою частину тулубу фігурки орла, вкритого дрібним пір'я та опрацьованим у невисокому рельєфі. Скоріш за все, найближчою аналогією такій фігурці є згадана теракота, що походить з розкопок сусідньої ділянки «Л». Це, в свою чергу, свідчить вже не про унікальність для Ольвії згаданої теракотової фігурки, а, ймовірно, про їх більш широкий вжиток. До того ж, слід зазначити, що в південно-східній частині цитаделі відкрито декілька монументальних споруд, пов'язаних із функціонуванням римської залози в Ольвії². А це означає, що новітні знахідки аквіл, принаймні мармурова статуя та теракотова фігурка, топографічно прив'язані до споруд римської цитаделі.

Відомо, що дослідниками досить достеменно не ототожнено жодну зі знахідок металевих орлів на археологічних пам'ятках Європи з аквілами римських військових стандартів у тому іконографічному вигляді, який присутній на зображеннях надгробних стел аквіліферів, на широко відомих рельєфах монументальних споруд Римської Імперії, таких, як колона Траяна, тріумфальні арки Клавдія, Константина та багато інших. Проте на прикладі нових ольвійських знахідок, разом зі знайденими на території Нижньої Мезії та Дакії, можна безперечно стверджувати, що статуетки орлів римського часу маркують місця дислокації римських військ. Тому кожен новітній археологічний відкриття мають важливе значення як для сучасного дослідження поширення римської провінційної та римської військової культури у Північному Причорномор'ї.

² Розгляд та атрибуція цих споруд є темою окремої роботи.

ЛІТЕРАТУРА

- Арсеньева, Т. М., Шелов, Д. Б. 1972. Исследования Танаиса в 1966-1969 гг. *Краткие сообщения Института археологии*. 130, с. 89-96.
- Блаватский, В. Д. 1959. Харакс. *Материалы и исследования по археологии СССР*. 19, с. 250-291.
- Буйських, С. Б. 1991. *Фортифікація Ольвійського державства (первіе века нашої ери)*. Киев: Наукова думка.
- Ветштейн, Р. И. 1957. Раскопки на римской цитадели Ольвии. *КСИА АН УССР*. 7, с. 78-80.
- Ветштейн, Р. И. 1967. Раскопки в центре римской цитадели в Ольвии в 1965-66 гг. *Археологические исследования в Украине в 1965-66 гг.*, с. 134-137.
- Ветштейн, Р. И. 1968. Раскопки в центре римской цитадели в Ольвии. *Археологические исследования в Украине в 1967 г.*, с. 140-142.
- Ветштейн, Р. И. 1971. Раскопки римской цитадели в Ольвии в 1968 г., *Археологические исследования в Украине в 1968 г.*, с. 166-168.
- Ветштейн, Р. И. 1972. Розкопки римської цитаделі в Ольвії в 1969 р., *Археологічні дослідження в Україні*. 4, с. 171-174.
- Зубарь, В. М. 1998. *Северный Понт и Римская Империя (середина I в. до н.э. – первая половина VI в. н.э.)*. Киев.
- Кобылина, М. М. 1963. Культура Фанагории досарматского периода. *Античный город. АН СССР. Институт археологии*. Москва: Издательство Академии наук СССР, с. 84-96.
- Колесниченко, А. Н. 2017. Бронзовая статуэтка орла из раскопок на о. Березань в 1902 году. *Записки відділу нумізматики і торевастики Одеського археологічного музею*. 3, с. 166-171.
- Крапивина, В. В. 1993. *Ольвия. Материальная культура I-IV вв. н. э.* Киев.
- Крапівина, В. В. 2014. *Ольвія Понтійська. Греко-римський та пізньоантичний періоди*. Київ.
- Лордкипанидзе, Г. А. 1970. *К истории древней Колхиды*. Тбилиси: Наука.
- Новиченкова, Н. Г. 1994. О контактах населения Горного Крыма с Боспором по материалам святилища у перевала Гурзуфское Седло. *Боспорский сборник*. 4, 1994, с. 53-58.
- Новиченкова, Н. Г. 1998. Римское военное снаряжение из святилища у перевала Гурзуфское Седло. *Вестник древней истории*. 2, с. 51-67.
- Новиченкова, Н. Г. 2015. *Горный Крым: II в. до н.э. – II в. н.э. По материалам раскопок святилища у перевала Гурзуфское Седло*. Симферополь: Н. Оріанда.
- Петерс, Б. Г. 1970. Терракоты из городища у с. Михайловки. *Свод археологических источников*. Г1-11.
- Соломоник, Э. И. 1990. *Каменная летопись Херсонеса: Греческие лапидарные надписи античного времени*. Симферополь.
- Трейстер, М. Ю. 1993. Римляне в Пантикапее. *Вестник древней истории*. 2, с. 50-74.
- Цветаева, Г. А. 1979. *Боспор и Рим*. Москва: Наука.
- Archaeology in Bulgaria, 2015. *Archaeologists find stone eagle relief near ancient roman city Novae in Bulgaria's Svishtov* [online]. Режим доступа: <http://archaeologyinbulgaria.com/2015/07/31/archaeologists-find-stone-eagle-relief-near-ancient-roman-city-novae-in-bulgarias-svishtov/> [дата звернення 10.10.2019].
- Bolla, M. 1999. Bronzetti figurati romani del territorio Veronese. *Rassegna di Studi del Civico Museo Archeologico e del Civico Gabinetto Numismatico di Milano*. 63-64, pp. 193-260.
- Bondoc, D., 2011. A Roman bronze aquila from Sălcuța, Dolj County. *Apulum*, 48, 2011, p. 245-254.
- Bujskich, A. 2010. *Die antiken Architekturformen im nördlichen Schwarzmeergebiet. Herkunft und Entwicklung*. Archäologische Forschungen. Bd. 26. Wiesbaden: Reichert Verlag.
- Durham, E. 2013. Symbols of power: the Silchester eagle and eagles of Roman Britain. *Archaeological Journal*. 170 (1), pp. 78-105.
- Galili, E., Rosen, B., Sharvit, J. 2010. Artifact Assemblages from Two Roman Shipwrecks off the Carmel Coast. *Atiqot*. 63. Jerusalem, pp. 61-110.
- Gencheva, E. (ed.) 2013. *The Everyday Life of the Roman Legionary on the Lower Danube. XXII International Limes Congress: The Catalogue of the exhibition*. Rouse.
- Joris, C. 2008. I bronzetti figurati delle Collezioni dell'Ospizio. *Alpis Poenina. Grand Saint-Bernard, séminaire de clôture Une voie à travers l'Europe 11/12 avril 2008 Fort de Bard (Vallée d'Aoste)*. Aoste, pp. 125-138.
- Kaufmann-Heinimann, A.-M. 1998. Götter und Lararien aus Augusta Raurica. Herstellung, Fundzusammenhänge und sakrale Funktion figürlicher Bronzen in einer römischen Stadt. *Forsch. in Augst*. 26, Augst.
- Müller, M. 2002. Die Römischen Buntmetallfunde von Haltern. *Bodenaltertümer Westfalens*, 37, Mainz.

Lysenko, A. 2013. Das Heiligtum Eklizi-Burun in römischer Zeit. *Die Krim. Goldene Insel im Schwarzen Meer*. Bonn, ss. 276-283.

Riha, E. 2001. Kästchen, Truhen, Tische – Möbelteile aus Augusta Raurica. *Forsch. in Augst*. 31, Augst.

Hills, G. 1873. Proceedings of the Assotiation: Notes on Roman Eagles. *The Journal of the British Archaeological Association*. 29, pp. 183-185.

Trumm J., Flück, M. 2013. Am Südtor von Vindonissa. *Veröffentlichungen GPV*. 22. Brugg.

Vermeule, Cornelius C. 1981. *Greek and Roman Sculpture in America*. Berkeley and London.

Vega Avelaira, T. 2011. Águia de Rubiás. *Peza do mes maio 2011. Museo Arqueológico Provincial de Ourense*. Ourense.

Vianu, M. A. 2001. *Les statues et les reliefs en pierre*. Histria 9, Bucarest-Paris.

REFERENCES

Arseneva, T. M., Shelov, D. B. 1972. Issledovaniia Tanaisa v 1966-1969 gg. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkheologii*. 130, pp. 89-96.

Blavatskii, V. D. 1959. Kharaks. *Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR*. 19, pp. 250-291.

Bujskich, A. 2010. *Die antiken Architekturformen im nördlichen Schwarzmeergebiet. Herkunft und Entwicklung*. Archäologische Forschungen. Bd. 26. Wiesbaden: Reichert Verlag.

Buiskikh, S. B. 1991. Fortifikatsiia Olviiskogo gosudarstva (pervye veka nashei ery). Kiev: Naukova dumka.

Vetshtein, R. I. 1957. Raskopki na rimskoi tciadeli Olvii. *KSIA AN USSR*. 7, pp. 78-80.

Vetshtein, R. I. 1967. Raskopki v tcentre rimskoi tciadeli Olvii 1965-1966 gg., *AIU v 1965-1966 gg.*, pp. 134-137.

Vetshtein, R. I. 1967. Raskopki v tcentre rimskoi tciadeli v Olvii v 1965-66 gg. *Arkheologicheskie issledovaniia v Ukraine v 1965-66 gg.*, pp. 134-137.

Vetshtein, R. I. 1968. Raskopki v tcentre rimskoi tciadeli v Olvii. *Arkheologicheskie issledovaniia v Ukraine v 1967 g.*, pp. 140-142.

Vetshtein, R. I. 1971. Raskopki rimskoi tciadeli v Olvii v 1968 g., *Arkheologicheskie issledovaniia v Ukraine v 1968 g.*, pp. 166-168.

Vetshtein, R. I. 1972. Rozkopky rymскої tsytadeli v Olvii v 1969 r., *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraïni*. 4, s. 171-174.

Zubar, V. M. 1998. *Severnyi Pont i Rimskaiia Imperiia (seredina I v. do n.e. – pervaiia polovina VI v. n.e.)*. Kiev.

Kobyлина, M. M. 1963. *Kultura Fanagorii dosarmatskogo perioda. Antichnyi gorod*. AN SSSR. Institut arkheologii. Moskva: Izdatelstvo Akademii nauk SSSR, s. 84-96.

Kolesnichenko, A. N. 2017. Bronzovaia statuetka orla iz raskopok na o. Berezan v 1902 godu. *Zapysky viddilu numizmatyky i torevtyky Odeskoho arkheolohichnoho muzeiu*. 3, s. 166-171.

Krapivina, V. V. 1993. *Olviia. Materialnaia kultura I-IV vv. n. e.* Kyiv.

Krapivina, V. V. 2014. *Olviia Pontiiska. Hreko-rymskyi ta piznoantychnyi periody*. Kyiv.

Lordkipanidze, G. A. 1970. *K istorii drevnei Kolkhidy*. Tbilisi: Nauka.

Novichenkova, N. G. 1994. O kontaktakh naseleniia Gornogo Kryma s Bosporom po materialam sviatilishcha u perevala Gurzufskoe Sedlo. *Bosporskii sbornik*. 4, pp. 53-58.

Novichenkova, N. G. 1998. Rimskoe voennoe snariazhenie iz sviatilishcha u perevala Gurzufskoe Sedlo. *Vestnik drevnei istorii*. 2, pp. 51-67.

Novichenkova, N. G. 2015. *Gornyi Krym: II v. do n.e. – II v. n.e. Po materialam raskopok sviatilishcha u perevala Gurzufskoe Sedlo*. Simferopol: N. Orianda.

Peters, B. G. 1970. *Terrakoty iz gorodishcha u s. Mikhailovki*. Svod arkheologicheskikh istochnikov. G1-11.

Solomonik, E. I. 1990. *Kamennaia letopis Khersonesa: Grecheskie lapidarnye nadpisi antichnogo vremeni*. Simferopol.

Treister, M. Iu. 1993. Rimliane v Pantikapee. *Vestnik drevnei istorii*. 2, pp. 50-74.

Tcvetaeva, G. A. 1979. *Bospor i Rim*. Moskva: Nauka.

Archaeology in Bulgaria, 2015. *Archaeologists find stone eagle relief near ancient roman city Novae in Bulgaria's Svishtov* [online]. Access mode: <http://archaeologyinbulgaria.com/2015/07/31/archaeologists-find-stone-eagle-relief-near-ancient-roman-city-novae-in-bulgarias-svishtov/> [date 10.10.2019].

Bolla, M. 1999. Bronzetti figurati romani del territorio Veronese. *Rassegna di Studi del Civico Museo Archeologico e del Civico Gabinetto Numismatico di Milana*. 63-64, pp. 193-260.

Bondoc, D. 2011. A Roman bronze aquila from Sălcuța, Dolj County. *Apulum*, 48, 2011, pp. 245-254.

Durham, E. 2013. Symbols of power: the Silchester eagle and eagles of Roman Britain. *Archaeological Journal*. 170 (1), pp. 78-105.

Hills, G. 1873. Proceedings of the Association: Notes on Roman Eagles. *The Journal of the British Archaeological Association*. 29, pp. 183-185.

Galili, E., Rosen, B., Sharvit, J. 2010. Artifact Assemblages from Two Roman Shipwrecks off the Carmel Coast. *Atiqot*. 63. Jerusalem, pp. 61-110.

Gencheva, E. (ed.) 2013. *The Everyday Life of the Roman Legionary on the Lower Danube. XXII International Limes Congress: The Catalogue of the exhibition*. Rousse.

Joris, C. 2008. I bronzetti figurati delle Collezioni dell'Ospizio. *Alpis Poenina. Grand Saint-Bernard, séminaire de clôture Une voie à travers l'Europe 11/12 avril 2008 Fort de Bard (Vallée d'Aoste)*. Aoste, pp. 125-138.

Kaufmann-Heinimann, A.-M. 1998. Götter und Lararien aus Augusta Raurica. Herstellung, Fundzusammenhänge und sakrale Funktion figürlicher Bronzen in einer römischen Stadt. *Forsch. in Augst*. 26, Augst.

Lysenko, A. 2013. Das Heiligtum Eklizi-Burun in römischer Zeit. *Die Krim. Goldene Insel im Schwarzen Meer*. Bonn, pp. 276-283.

Müller, M. 2002. Die Römischen Buntmetallfunde von Haltern. *Bodenaltertümer Westfalens*, 37, Mainz.

Riha, E. 2001. Kästchen, Truhen, Tische – Möbelteile aus Augusta Raurica. *Forsch. in Augst*. 31, Augst.

Trumm J., Flück, M. 2013. Am Südtor von Vindonissa. *Veröffentlichungen GPV*. 22. Brugg.

Vermeule, Cornelius C. 1981. *Greek and Roman Sculpture in America*. Berkeley; London.

Vega Avelaira, T. 2011, *Águia de Rubiás. Peza do mes maio 2011. Museo Arqueológico Provincial de Ourense*. Ourense.

Vianu, M. A. 2001. *Les statues et les reliefs en pierre*. *Histria* 9, Bucarest-Paris.

M. V. Novichenkova, A. V. Bujskikh

AQUILAE OF OLBIA

The article is devoted to the publication of the newly founded items with images of eagles from the excavations of Olbia – the terracotta figurines, marble sculpture and metal items. Semantic meaning of the Roman eagles and some questions of provincial and Roman influence on Olbia is under discussion.

Keywords: aquila Romana, Olbia, Roman time, citadel.

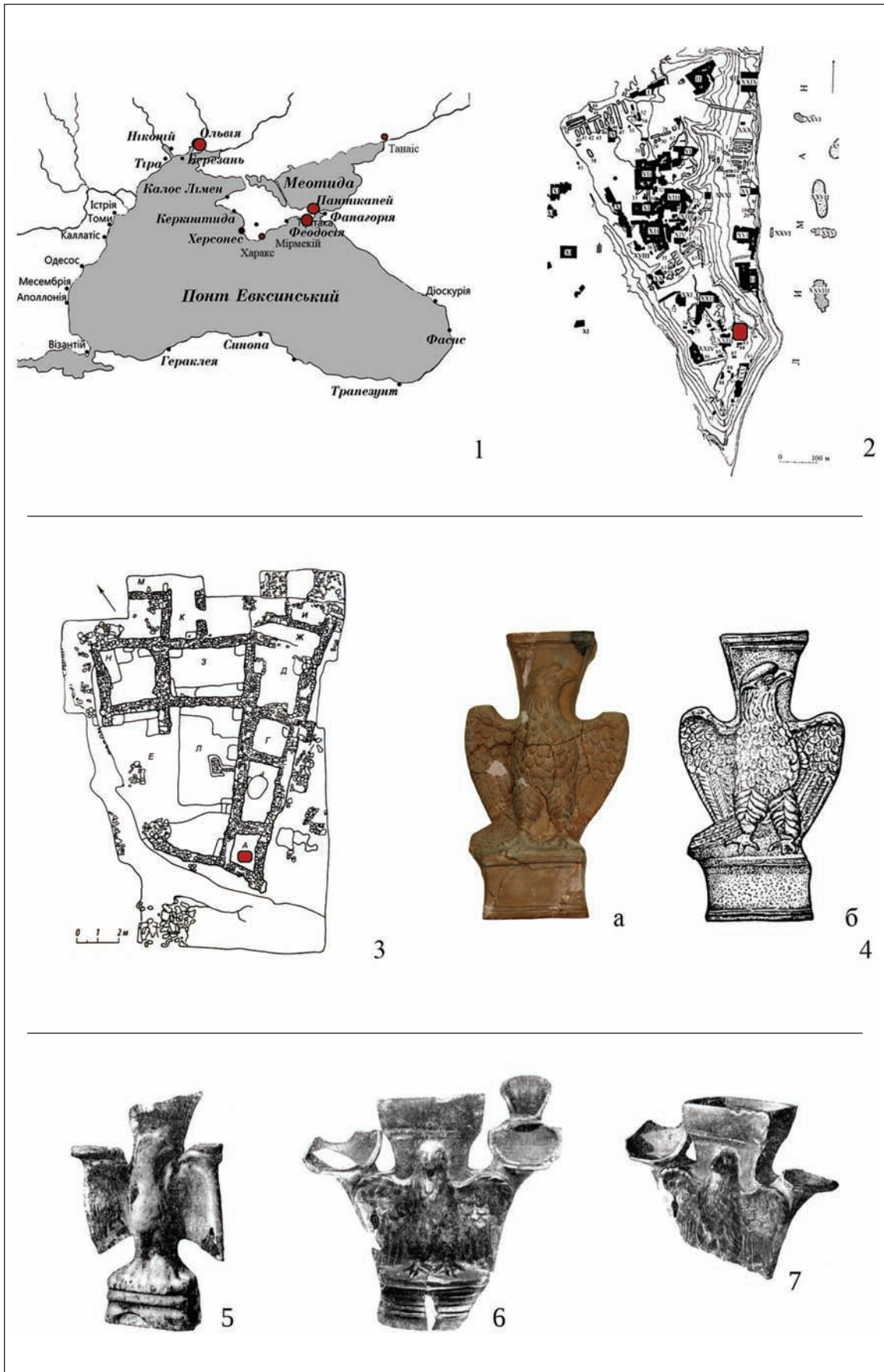

Рис. 1. 1 – карта знахідок статуєток теракотових орлів у Північному Причорномор'ї та Подонні; 2 – план Ольвії з місцем знахідки теракотової статуєтки орла з ділянки Л; 3 – план преторію з місцем розташування підвалу А; 4 – статуєтка теракотового орла з преторію, а – фото А. В. Буйських, б – (С. Б. Буйських 1991, рис. 16, 2); 5 – теракотовий орел з Танаїсу (Г. А. Цветаєва 1979, рис. 12); 6-7 – теракотові орли з Мірмекія (Г. А. Цветаєва 1979, рис. 10-11)

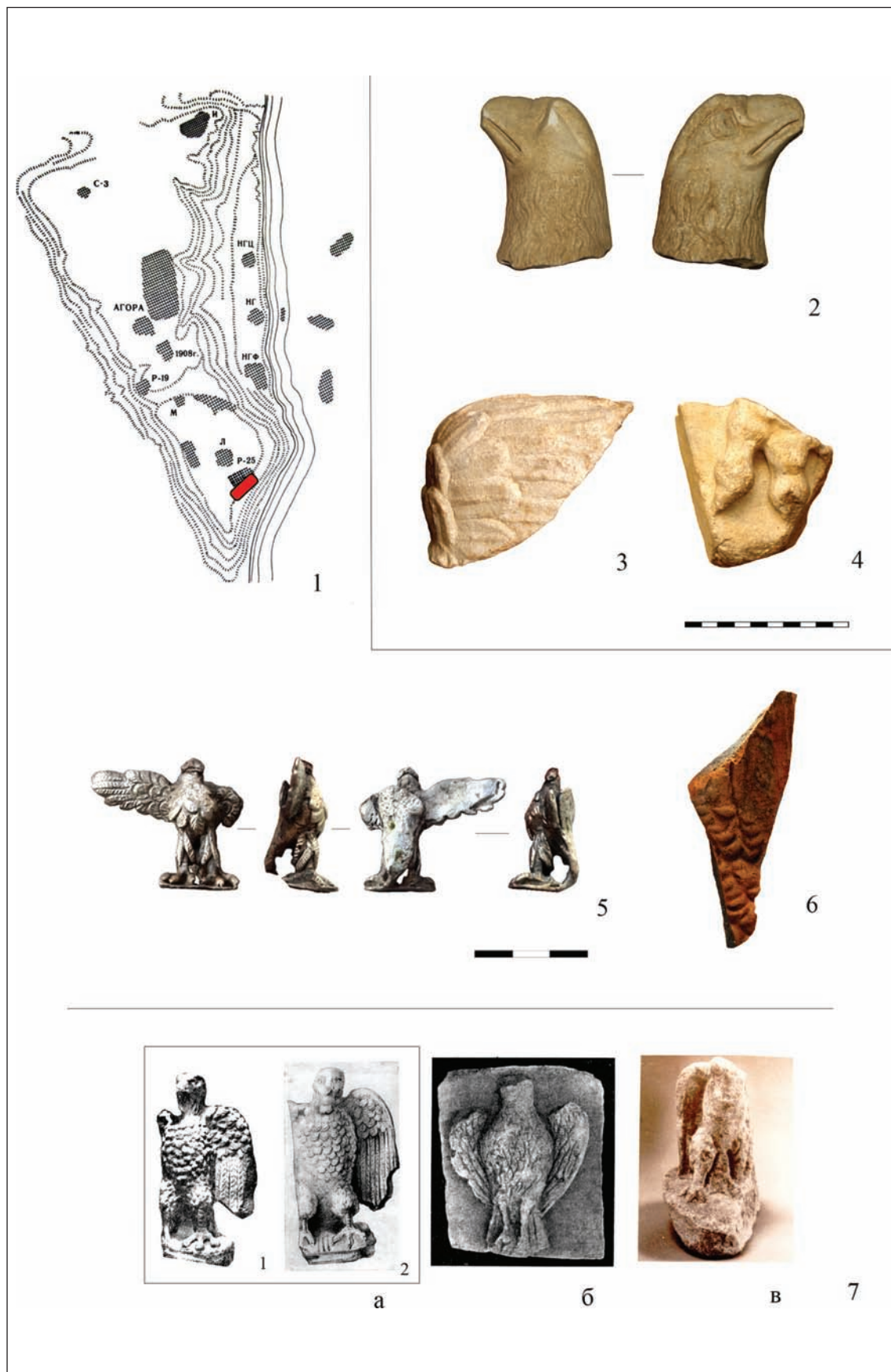

Рис. 2. план Ольвії з місцем розташування ділянки P-25; 2-4 – частини мармурової статуї орла, ділянка P-25, фото А. В. Буйських; 5 – срібна статуетка орла, ділянка P-25, фото А. В. Буйських; 6 – фрагмент теракоти, ділянка P-25, фото А. В. Буйських; 7 – знахідки мармурових статуй та рельєфів з зображеннями орлів з Північного, Західного Причорномор'я, Подоння, а – Фанагорія (М. М. Кобылина 1963, рис. 8; Г. А. Цветаева 1979, рис. 9); б – Херсонес (Г. А. Цветаева 1979, рис. 8); в – Істрія (М. Vianu 2001, pl. 95, cat. 246)

